

خانه‌های دوم شهرنشینان در روستاها و اسکان موقت در مواقع بحران با تأکید بر پدافند غیرعامل

آئیژ عزمی

استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

حسن حسینی امینی^۱

مربی مرکز مطالعات پدافند غیرعامل، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۱/۳۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۱/۱۰

چکیده

بحث اسکان موقت بحران زده‌ها همواره به‌عنوان یک چالش جدی برای برنامه‌ریزان شهری و روستایی مطرح بوده است. با توجه به اینکه بسیاری از ساکنان شهرها مهاجر هستند و یا اینکه در نواحی روستایی دارای خانه دوم می‌باشند، این مقاله به دنبال بررسی این مساله است که امکان اسکان موقت شهری‌ها در زمان بحران در نواحی روستایی با چه نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدی روبرو است؟ روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. مدل استفاده شده SWOT بوده است. جامع آماری مشتمل بر ۱۴ نفر از متخصصان دانشگاهی مرتبط با مسائل مدیریت بحران در رشته‌های جغرافیا و علوم اجتماعی است و روش جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از ابزار پرسشنامه بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که در مجموع نقاط قوت این طرح از ضعف آن بیشتر است و لذا اجرای این ایده میسر است همچنین امتیاز فرصت‌ها بیشتر از تهدیدها بوده است. برای تحقق ایده باید راهبردهای مختلفی بکار گرفته شود تا اجرایی شود. برای این منظور راهبردها در چهار دسته تهاجمی، تنوع، بازنگری و تدافعی تدوین شده‌اند.

واژگان کلیدی: خانه‌های دوم، اسکان مجدد، بحران، پدافند غیرعامل.

مقدمه

همه ساله مخاطرات طبیعی خسارت‌های گسترده‌ای را به‌ویژه در کشورهای رو به توسعه باعث می‌شوند و شواهد موجود نیز حکایت از افزایش مداوم همه‌انواع بحران‌های طبیعی از نظر شدت و فراوانی دارند (Charvériat, 2001:194, McEntire, 2004:40, McEntire, 2000:190). به طوری که از دهه ۱۹۷۰ به بعد تعداد افراد تأثیر پذیرفته (از ۷۰۰ میلیون نفر در دهه ۱۹۷۰ به ۲ میلیارد نفر در دهه ۱۹۹۰) افزایش پیدا کرده است. ایران نیز به واسطه مجموعه ویژگی‌های انسانی و محیطی، بحران‌های زیادی را متحمل شده و از جمله کشورهای آسیب‌پذیر در برابر مخاطرات طبیعی می‌باشد. در این صورت فهم صحیح عوامل تعیین‌کننده بروز بحران و خسارت‌های جبران‌ناپذیر ناشی از وقوع مخاطرات طبیعی در این کشور، پایه سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های مناسب پیشگیری و مدیریت بحران‌های طبیعی است که از اولویت بالایی نیز برخوردار می‌باشد (Rokne ddiin Eftekhari & et al., 2010:30).

برای دستیابی به ایمنی و حفاظت در برابر حوادث طبیعی و انسان‌ساخت باید ملاحظات ایمنی در صدر برنامه‌ریزی و طراحی شهری قرار گیرد. امروزه با پیچیده‌تر شدن مسائل شهری، افزایش فزاینده جمعیت، تنوع و کثرت نیازها و احتیاجات، نمی‌توان شهرها را به حال خود رها کرد تا خودشان از طریق برآیند عوامل مؤثر شکل گیرند و به حیاتشان ادامه دهند؛ بنابراین از پایان جنگ جهانی دوم، در بسیاری از کشورهای جهان، پدافند غیرعامل به‌عنوان راهکار غیرمسلحانه در جهت کاهش آسیب‌پذیری تأسیسات شهری، تجهیزات زیربنایی و نیروی انسانی مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. رعایت الزامات پدافند غیرعامل نه تنها در مقابل حملات احتمالی دشمن بلکه در مقابل سوانح طبیعی از اصول لازم در توسعه پایدار و ماندگاری تأسیسات و زیرساخت‌های شهر و حفظ جان و مال مردم به شمار می‌رود (Kazemi & Tabrizi, 1994:12).

بحران‌شناسی بخش مهمی از فرآیند مدیریت بحران و پدافند غیرعامل را تشکیل می‌دهد. از این رو شناخت هر چه دقیق‌تر بحران و ابعاد همه‌جانبه آن به کنترل بحران و اجرای پدافند غیرعامل کمک می‌کند (Taghvaei & Jozi, 2012:58). پدافند غیرعامل (که بیش‌تر تأکید آن بر روی مدیریت پیش از بحران است)، عبارت است از هر اقدام غیرمسلحانه‌ای که موجب کاهش آسیب‌پذیری و حفظ ایمنی نیروی انسانی، ساختمان‌ها، تأسیسات و تجهیزات در مقابل بحران‌های طبیعی و عامل انسانی گردد (Movahedi Nia, 2008:2).

تکرار وقوع حوادث طبیعی و تأثیرگذاری آن‌ها بر کالبد شهری و روستایی راهکارهایی را می‌طلبد که از طریق آن بتوان این تأثیرگذاری‌ها را به حداقل رساند یا راهکار مقابله با آن را تقویت نمود (Azmi, 2015:24). اسکان مجدد آسیب دیدگان شهری از جمله این راهکارها است. در این راستا می‌توان جمعیت شهری را در نواحی روستایی دور از بحران اسکان داد تا اقدامات کمک‌رسان و بازسازی به نحو بهتری صورت بگیرد.

اسکان مجدد بازتابی از اجرای به‌گزینی استقرار مجدد جمعیت به منظور برخورداری از بهبود فعالیت‌های تولیدی و بهسازی استانداردهای زندگی است (PoorTaheri, 2012:160). بررسی پدیده اسکان مجدد در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که اقدام مذکور عمدتاً به یک یا چند دلیل از قبیل رویارویی با حوادث طبیعی، اجرای برنامه‌های توسعه روستایی و دلایل سیاسی-امنیتی انجام می‌شود (Agba et al., 2010:51). معمولاً چهار الگوی

درجاسازی، الگوی توسعه پیوسته، الگوی جابه جایی (انتقال) و الگوی تجمیع و ادغام برای بازسازی روستاهای آسیب دیده یا تخریب شده در اثر بروز بلایای طبیعی در پیش گرفته می‌شود (Rahmati & Nazarian, 2011:55) مهم‌ترین انگیزه مردم از سکنی گزیدن در یک منطقه افزایش جمعیت آن‌ها به منظور جذب امکانات رفاهی و سرانه بیشتر به این مناطق بوده است (Pahlevan zadeh, 2013:99). خانوار اسکان داده شده در مناطق بحران زده و خانواده‌های جابه جاشده و تجمیع شده در محل دیگری غیر از منطقه بحران زده چالش‌های متعدد اجتماعی، اقتصادی ایجاد می‌کند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به مسئله اشتغال، درآمد، توانمندسازی زنان و مسائل مربوط به شیوه زندگی اشاره کرد (Badri, et al., 2006:455).

در رابطه با موضوع تحقیق، مقالات مختلفی ارائه شده است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. عادل و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی ساختار شهری در راستای برنامه‌ریزی پدافند غیرعامل با استفاده از روش SWOT مطالعه موردی: شهر بناب» معتقد است که نبود یک سیستم جامع پدافند غیرعامل در شهر بناب سبب شده تا از نظر امنیتی با وجود پتانسیل‌های بالا مشکلات و نگرانی‌های فراوانی پدید آید که اتخاذ راهبردی مناسب در این رابطه ضرورت دارد.

هاشمی فشارکی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «ملاحظات راهبردی پدافند غیرعامل در طرح جامع شهر جهت کاهش آسیب‌پذیری» معتقد هستند که ساختارهای شهری آسیب‌پذیری بالایی داشته و توجه به اصول پدافند غیرعامل ضرورت دارد.

کامران و حسینی امینی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «کاربرد پدافند غیرعامل در برنامه‌ریزی شهری و منطقه ای مطالعه موردی: شهریار» از روش ماتریسی برای بررسی انطباق نظام شهری شهریار با اصول پدافند غیرعامل استفاده کرده‌اند که به شناسایی شهرک اداری شهریار و تبعات تمرکز بیش از ۴۰ مرکز در این شهرک پرداخته شده، بدین طریق می‌توان قبل از وقوع جنگ برای کاهش خسارات جانی و مالی نقاط استراتژیک شهر، جایی که ادامه حیات شهر و مقاومت آن وابسته به این مراکز است، اقدام نمود. نتایج تحقیق بیانگر عدم رعایت اصول پدافند غیرعامل در شهرک اداری شهریار می‌باشد.

حسینی امینی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل پهنه‌بندی کاربری‌های شهری در منطقه ۱۱ شهر تهران به منظور ارائه راهکارهای پدافند غیرعامل» معتقد هستند که طبق تحلیل‌های انجام شده مشخص شد، قرارگیری کاربری‌های با عملکرد فراشهری و ملی، سبب ایجاد پهنه‌های خاصی در محدوده شده است. از سوی دیگر در هم تنیدگی پهنه‌های مسکونی با پهنه‌های با عملکرد فراشهری و ملی، به تنش میان روابط عملکردی آن‌ها انجامیده که این امر خصوصاً در زمان بروز حملات نظامی تشدید خواهد شد و موجب افزایش تلفات غیرنظامی می‌گردد.

اسماعیلی و تقوایی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی آسیب‌پذیری شهر با رویکرد پدافند غیرعامل با استفاده از روش دلفی، نمونه موردی: شهر بیرجند» معتقد هستند که پهنه‌های حاصل در نهایت با یکدیگر تلفیق شده و پهنه‌بندی آسیب‌پذیری شهر بیرجند با رویکرد پدافند غیرعامل تهیه شد. در پایان با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته در مورد هر یک از عناصر شهری، راهکارهای لازم به منظور کاهش خسارات ناشی از حملات نظامی ارائه گردید.

عزیزی و برنافر (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان، «فرایند مطلوب برنامه‌ریزی شهری در حمله‌های هوایی از دیدگاه پدافند غیرعامل ناحیه یک منطقه ۱۲ شهرداری تهران»، با بررسی روش‌های مختلف برنامه‌ریزی، نسبت به تدوین فرآیند برنامه‌ریزی مناسب، برای کاهش آسیب-پذیری محدوده مورد مطالعه در حملات هوایی، اقدام گردید. طبق یافته‌های پژوهش، فرآیند مناسب برنامه‌ریزی به منظور کاهش آسیب‌پذیری بافت‌های شهری را می‌توان، شامل چهار مرحله اصلی، تدوین اهداف، شناخت وضع موجود، تحلیل آسیب‌پذیری، تدوین راهبردها دانست.

در چهارچوب بحث پدافند غیرعامل در کشور، مقابله با بحران‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. به‌ویژه که کشور ما ایران کشوری است که با بحران‌های متنوع طبیعی و انسانی متعددی روبرو است که هر یک از این بحران‌ها می‌تواند کشور را به شدت تحت تأثیر قرار دهد. اجتناب از بحران میسر نیست و بهترین راهکار مدیریت و کاهش خسارات در عین بازسازی و بازگرداندن جامعه به شرایط عادی در حداقل زمان ممکن است. هر چه شهر بزرگ‌تر باشد و جمعیت بیشتری داشته باشد، بحران‌های ایجاد شده در آن اثر بیشتری می‌گذارند و بازسازی مشکل‌تر و سخت‌تر می‌گردد. در زمان بحران انتقال جمعیت بحران‌زده به صورت موقت به مکان امن دیگر به جهت رسیدگی بهتر به بحران زده‌ها و همچنین بازسازی شهر آسیب‌دیده از اهمیت بالایی برخوردار است. معمولاً مردم شهرهایی همچون تهران اغلب به جهت اینکه مهاجر هستند در روستاهای اطراف خانه‌ای دارند (یا اقوام آن‌ها در روستایی زندگی می‌کند و یا خود در مناطق خوش آب‌وهوا ویلا دارند) این مکان‌ها در تعطیلات جمعیت زیادی را برای تفریح و دید و بازدید افراد با اقوام خود جذب می‌نماید. ایده‌ای که در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد، بررسی این امکان هست که این خانه‌های دوم تا چه حد می‌توانند به‌عنوان مکان‌هایی جهت اسکان مجدد بحران‌زده‌ها به حساب آیند؟ در این راستا سؤال کلی این تحقیق آن است که نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی اسکان مجدد شهرها در زمان بحران در خانه‌های دوم روستایی چه می‌باشد؟

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که بر اساس مدل SWOT صورت گرفته است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه بوده است که در قالب طیف لیکرت تدوین شد. بدین شکل که ابتدا از محققان خواسته شد تا متغیرهای مورد نظر را شناسایی کنند و سپس از گروهی دیگر خواسته شد تا وزن هر یک مشخص شود. سپس به هر گویه در قالب طیف لیکرت از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف پاسخ داده شد و در نهایت وزن‌ها محاسبه گردید و بر اساس اولویت رتبه‌بندی شدند. سپس میانگین وزن‌های اعمال شده مورد مقایسه قرار گرفتند و بر اساس آن راهبردها تدوین گردیدند. تعداد پاسخگویان ۱۴ نفر از متخصصان رشته‌های جغرافیا و علوم اجتماعی بوده‌اند. مبنای انتخاب این حجم نمونه رسیدن به نقطه اشباع بوده است.

یافته‌های تحقیق

در جدول ۱ نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات مشخص شده است. همان‌طور که مشخص است طیف وسیعی از متغیرها در این مرحله توسط متخصصان و صاحب‌نظران انتخاب شده‌اند. نرم‌افزار تحلیل اطلاعات نیز EXCELL بوده است.

جدول ۱- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصت‌ها	تهدیدات
• وجود سرپناه در خارج از منطقه بحران برای اسکان فوری آسیب دیدگان؛ • آشنایی مردم آسیب‌دیده به مکان موقت اسکان؛ • وجود تأسیسات و امکانات رفاهی مناسب به خاطر گردشگر پذیر بودن این مناطق؛ • عدم نیاز به هزینه زیاد برای ساخت اماکن موقت اسکان؛ • استفاده از پتانسیل استان‌های دیگر برای کمک به بحران زده‌ها؛ • وجود روحیه نوع دوستی در روستاییان برای کمک به بحران زده‌ها؛ • تخلیه سریع ناحیه آسیب دیده توسط مردم	• بسته شدن راه‌های ارتباطی به واسطه وقوع بحران و عدم امکان دسترسی مردم به این مناطق؛ • پراکنده شدن مردم آسیب دیده در منطقه جغرافیایی؛ گسترده و عدم امکان خدمات‌رسانی مناسب به همه؛ • عدم همکاری استان‌های دیگر به واسطه محدودیت منابع؛ • عدم جوابگویی بزرگراه‌ها کشور برای انتقال حجم گسترده مسافران؛ • کمبود خدمات پزشکی مورد نیاز در نواحی روستایی؛ • نواحی روستایی معمولاً خود به علت بحران زودتر از شهر آسیب می‌بینند و ممکن است که با ورود این آسیب پذیران هزینه‌های بیشتری به نواحی روستایی تحمیل شود	• توسعه نواحی روستایی به واسطه افزایش حجم مسافران؛ • افزایش سرمایه گذاری دولت در نواحی روستایی برای توسعه زیرساخت‌ها؛ • افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی در نواحی روستایی؛ • همکاری مردم بومی روستایی با آسیب پذیران و افزایش مشارکت مردمی در مقابله با بحران؛ • امکان مقابله با بحران از طریق تأمین بخشی از هزینه‌ها توسط بحران زده‌ها، • کاهش هزینه‌های مقابله با بحران؛ • امکان بازسازی شهر آسیب دیده در نبود جمعیت مقیم؛	• امکان تصادفات رانندگی به واسطه حجم ترافیک خروجی در زمان بحران؛ • عدم همکاری مردم بومی با بحران زده‌ها؛ • استفاده افراد بومی روستایی از امکانات توزیع شده بین بحران زده‌ها و افزایش هزینه‌ها؛ • عدم وجود امکانات کافی در نواحی روستایی برای تأمین حجم قابل توجهی از مسافران بحران زده؛ • گسترش استرس‌ها و اضطراب‌های ایجاد شده افراد بحران‌زده به جامعه روستایی؛ • ایجاد ترافیک فراوان در نواحی روستایی و شهرهای اطراف؛ • ایجاد نابرابری در خدمات‌رسانی به آسیب دیدگان به واسطه اینکه همه دارای خانه‌های دوم نیستند؛ • افزایش آلودگی‌ها در نواحی روستایی؛ • عدم امکان شناسایی افراد بحران‌زده از غیر بحران‌زده؛ • افزایش درگیری‌های اجتماعی در روستا.

Source: Research findings

– نقاط قوت

در جدول ۲ نقاط قوت تحقیق نشان داده شده‌اند. مهم‌ترین نقطه قوت انتخاب روستاهای دوم به‌عنوان سرپناه در زمان بحران این است که وجود این روستاها ماوایی برای بحران زده‌ها در زمان بحران است که سبب می‌شود به سرعت این گروه بتوانند به آنجا مسافرت کرده و شرایط خود را بهبود بخشند. دومین عامل مهم این است که افراد سریع منطقه بحران‌زده را تخلیه می‌کنند. در صورتی که این روستاها وجود نداشته باشند دولت موظف است قبل از انتقال جمعیت بحران‌زده برای آن‌ها سرپناه موقت ایجاد کند و این مسئله علاوه بر هزینه فراوان زمان بر است. مردم

بحران‌زده محل روستا را به‌خوبی می‌شناسند و احساس غربت کمتری کرده و همچنین مردم بومی روستایی نیز به آنان از نظر روحی و معنوی کمک می‌کنند که مجموع این عوامل شرایط روانی مناسب‌تری برای مردم ایجاد می‌کند. از طرفی این روستاها پتانسیل‌های رفاهی قابل قبولی داشته و می‌توان در زمان بحران از امکانات این روستاها و همچنین استانی که روستاهای فوق‌الذکر در آن قرار دارد، برای مقابله با بحران استفاده نمود.

جدول ۲- نقاط قوت

رتبه/اولویت	وزن نهایی	ضریب	وزن رتبه‌ای	عوامل مؤثر داخلی
۱	۰/۴۲	۰/۰۹	۴/۷۳	وجود سرپناه در خارج از منطقه بحران برای اسکان فوری آسیب دیدگان؛
۳	۰/۳۱	۰/۰۷	۴/۵۰	آشنایی مردم آسیب‌دیده به مکان موقت اسکان؛
۵	۰/۲۳	۰/۰۶	۳/۹۵	وجود تأسیسات و امکانات رفاهی مناسب به خاطر گردشگر پذیر بودن این مناطق؛
۷	۰/۰۷	۰/۰۲	۳/۸۸	عدم نیاز به هزینه زیاد برای ساخت اماکن موقت اسکان؛
۶	۰/۱۱	۰/۰۳	۳/۹۲	استفاده از پتانسیل استان‌های دیگر برای کمک به بحران زده‌ها؛
۴	۰/۳۰	۰/۰۷	۴/۳۹	وجود روحیه نوع‌دوستی در روستاییان برای کمک به بحران زده‌ها؛
۲	۰/۳۷	۰/۰۸	۴/۶۶	تخلیه سریع ناحیه آسیب‌دیده توسط مردم
	۰/۲۵		۴/۲۹	کل

Source: Research findings

- نقاط ضعف

در جدول ۳ نقاط ضعف اسکان بحران زده‌ها در روستاها نشان داده شده است. مهم‌ترین مسئله‌ای است که در اثر برخی بحران‌ها همچون زلزله راه‌های ارتباطی به این روستاها بسته می‌شوند. نکته دوم این است که اگر بحران فراگیر باشد، امکان این است که روستاها نیز صدمه ببینند که این مسئله به‌واسطه آسیب‌پذیری بیشتر روستاها نسبت به شهرها محتمل‌تر است. از طرفی در رتبه‌های بعدی بحث عدم جوابگویی جاده‌های کشور برای انتقال حجم قابل توجه مسافران به بیرون از شهر دارد که خود سبب ترافیک‌های گسترده می‌شود. و آخر اینکه استان‌های هم‌جوار خود مسائل و مشکلات زیادی دارند و ممکن است که آن‌ها همکاری لازم را برای مقابله با بحران انجام ندهند.

جدول ۳. نقاط ضعف

رتبه/اولویت	وزن نهایی	ضریب	وزن رتبه‌ای	عوامل مؤثر داخلی
۱	۰/۳۸	۰/۰۸	۴/۷۷	بسته شدن راه‌های ارتباطی به‌واسطه وقوع بحران و عدم امکان دسترسی مردم به این مناطق؛
۳	۰/۲۷	۰/۰۶	۴/۵۱	پراکنده شدن مردم آسیب‌دیده در منطقه جغرافیایی؛ گسترده و عدم امکان خدمات‌رسانی مناسب به همه؛
۵	۰/۱۶	۰/۰۴	۴/۰۱	عدم همکاری استان‌های دیگر به‌واسطه محدودیت منابع؛
۴	۰/۲۱	۰/۰۵	۴/۲۷	عدم جوابگویی بزرگراه‌ها کشور برای انتقال حجم گسترده مسافران؛
۶	۰/۱۱	۰/۰۳	۳/۹۵	کمبود خدمات پزشکی مورد نیاز در نواحی روستایی؛
۲	۰/۳۲	۰/۰۷	۴/۶۳	نواحی روستایی معمولاً خود به علت بحران زودتر از شهر آسیب می‌بینند و ممکن است که با ورود این آسیب پذیران هزینه‌های بیشتری به نواحی روستایی تحمیل شود
	۰/۲۴		۴/۳۵	کل

Source: Research findings

- نقاط فرصت‌ها

از جمله فرصت‌هایی که به‌عنوان مهم‌ترین متغیر شناسایی شده است می‌توان به افزایش سرمایه‌گذاری دولت در این روستاها با ارائه طرح مزبور دانست. در وهله دوم این امر سبب می‌شود تا این روستاها خود نیز به علت حجم بالای

مسافران توسعه پیدا نکنند. کاهش هزینه‌های بحران تحمیل شده به دولت با توجه به اینکه بخشی از هزینه‌ها به بخش خصوصی و نهادها و سایر استان‌ها تحمیل می‌شود، مورد بعدی است (جدول ۴).

جدول ۴- نقاط فرصت

رتبه/اولویت	وزن نهایی	ضریب	وزن رتبه‌ای	عوامل مؤثر بیرونی
۲	۰/۲۷	۰/۰۶	۴/۶۵	توسعه نواحی روستایی به واسطه افزایش حجم مسافران؛
۱	۰/۴۳	۰/۰۹	۴/۷۸	افزایش سرمایه‌گذاری دولت در نواحی روستایی برای توسعه زیرساخت‌ها؛
۵	۰/۱۶	۰/۰۴	۴/۱۱	افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در نواحی روستایی؛
۶	۰/۱۲	۰/۰۳	۴/۰۳	همکاری مردم بومی روستایی با آسیب پذیران و افزایش مشارکت مردمی در مقابله با بحران؛
۷	۰/۲۳	۰/۰۵	۴/۶۳	امکان مقابله با بحران از طریق تأمین بخشی از هزینه‌ها توسط بحران زده‌ها،
۳	۰/۲۱	۰/۰۵	۴/۲۳	کاهش هزینه‌های مقابله با بحران؛
۳	۰/۲۵	۰/۰۶	۴/۲۱	امکان بازسازی شهر آسیب‌دیده در نبود جمعیت مقیم؛
	۰/۲۸		۴/۳۷	کل

Source: Research findings

- نقاط تهدیدات

مهم‌ترین نکته تهدید عدم امکان شناسایی افراد بحران زده از غیر بحران زده‌ها به واسطه اختلاط آن‌ها با جامعه بومی است. در اینجا ممکن است که برخی افراد سودجو از موقعیت پیش آمده سوءاستفاده کنند و خود را به جای بحران زده‌ها جا بزنند. مورد بعدی افزایش تصادفات ناشی از انتقال حجم زیادی از جمعیت به بیرون است که خود می‌تواند به عنوان یک مخاطره جدید مطرح شود. مسئله سوم این است که امکانات روستا برای این حجم جمعیت که یک‌دفعه به روستاها هجوم می‌آورند کافی نبوده و مردم بومی نیز با مشکل روبرو می‌شوند. مسئله بعدی تحقق نوعی نابرابری بین آن‌هایی که خانه‌های دوم دارند و آن‌هایی که این خانه‌ها را ندارند، به وجود می‌آید. یعنی کمک‌رسانی ساختاری نابرابر و غیرعادلانه پیدا می‌کند. افزایش درگیری‌های اجتماعی و همچنین افزایش آلودگی‌های روستایی از موارد بعدی است که منجر به نارضایتی مردم بومی می‌شود و سبب می‌گردد که مردم بومی با بحران زده‌ها همکاری نکنند (جدول ۵).

جدول ۵: تهدیدات

رتبه/اولویت	وزن نهایی	ضریب	وزن رتبه‌ای	عوامل مؤثر بیرونی
۲	۰/۲۸	۰/۰۸	۴/۷۷	امکان تصادفات رانندگی به واسطه حجم ترافیک خروجی در زمان بحران؛
۹	۰/۰۵	۰/۰۲	۲/۹۶	عدم همکاری مردم بومی با بحران زده‌ها؛
۵	۰/۲۶	۰/۰۶	۴/۴۵	استفاده افراد بومی روستایی از امکانات توزیع شده بین بحران زده‌ها و افزایش هزینه‌ها؛
۳	۰/۳۱	۰/۰۷	۴/۵۶	عدم وجود امکانات کافی در نواحی روستایی برای تأمین حجم قابل توجهی از مسافران بحران زده؛
۹	۰/۰۵	۰/۰۲	۲/۵۵	گسترش استرس‌ها و اضطراب‌های ایجاد شده افراد بحران زده به جامعه روستایی
۸	۰/۰۷	۰/۰۳	۲/۵۳	ایجاد ترافیک فراوان در نواحی روستایی و شهرهای اطراف؛
۴	۰/۳۰	۰/۰۷	۴/۳۲	ایجاد نابرابری در خدمات‌رسانی به آسیب دیدگان به واسطه اینکه همه دارای خانه‌های دوم نیستند؛
۷	۰/۱۴	۰/۰۴	۳/۶۷	افزایش آلودگی‌ها در نواحی روستایی؛
۱	۰/۴۴	۰/۰۹	۴/۸۹	عدم امکان شناسایی افراد بحران زده از غیر بحران زده؛
۶	۰/۱۹	۰/۰۵	۳/۹۸	افزایش درگیری‌های اجتماعی در روستا
	۰/۲۴		۳/۴۶	کل

Source: Research findings

- ارزیابی امکان تحقق ایده با مقایسه وزن‌های نهایی چهار بعد نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

در این مرحله وزن نهایی هر چهار بعد را باهم مقایسه می‌کنیم (جدول ۶). در این جدول مشخص است که نقاط قوت از ضعف ارجحیت دارد، پس اجرای ایده و طرح مزبور امکان تحقق دارد. همچنین امتیاز فرصت‌ها از تهدیدات بیشتر است. با توجه به این مسئله برای اجرای موفق طرح راهبردهایی پیشنهاد می‌شود که در ادامه می‌آید

جدول ۶-تهدیدات

وزن نهایی	بعد	وزن نهایی	بعد
۰/۲۸	فرصت	۰/۲۵	قوت
۰/۲۴	تهدید	۰/۲۴	ضعف

Source: Research findings

۱- راهبردهای پیشنهادی برای تحقق ایده اسکان بحران زده‌های شهری در نواحی روستایی

این راهبردها به شرح موارد زیر هستند:

۱- راهبردهای تهاجمی (so)

- سرمایه‌گذاری در نواحی روستایی باهدف تأمین نیازهای خدماتی بهداشتی آسیب دیدگان و مردم بومی؛
- هماهنگی دولت با استان‌هایی که قرار است محل اقامت بحران زده‌ها باشند، باهدف ترغیب این استان‌ها به همکاری با دولت و سرمایه‌گذاری در نواحی روستایی؛
- سرمایه‌گذاری و تشویق بخش خصوصی برای توسعه زیرساخت‌های اقامتی، بهداشتی و خدماتی در نواحی روستایی،
- آشنایی مردم شهر با ویژگی‌های روستاهایی که شرایط مناسب‌تری در برابر بحران‌ها دارند و ترغیب انتخاب روستاهای نمونه برای مقابله با بحران.

۲- راهبرد تنوع (st)

- ایجاد دوره‌های آموزشی و توزیع بروشورهای تبلیغاتی در بین بومیان روستایی محلی جهت ایجاد آمادگی ذهنی پذیرش آسیب دیدگان؛
- توسعه راه‌های ارتباطی بین شهر و روستا و افزایش گذرگاه‌های خروجی از شهر؛
- ایجاد اورژانس اجتماعی در نواحی روستایی به‌ویژه در زمان بحران برای تسلی به مردم بحران‌زده و تشویق مردم بومی به همکاری با آنان؛
- همکاری سازمان‌ها با نیروی انتظامی برای ایجاد امنیت و کاهش اثرات مخرب ناشی از وقوع بحران‌ها در زمان وقوع حوادث.

۳- راهبرد بازنگری (wo)

- بازسازی جاده‌ها و راه‌های ارتباطی به صورتی که قابلیت انتقال این جمعیت را در زمان بحران داشته باشند؛
- ایجاد یک شبکه الکترونیکی و بانک اطلاعاتی از افراد و روستاهایی که مردم آنان را به‌عنوان محل سکونتگاه دوم و در زمان بحران انتخاب کرده‌اند،
- ساخت بناها و زیرساخت‌های روستایی به صورتی که این مکان‌ها استاندارد لازم را برای مقابله با بحران داشته باشند؛

• ایجاد برنامه‌های آموزشی و ترویجی در زمان غیر بحران برای اینکه بین مردم بومی و ساکنان خانه‌های دوم نوع دوستی و صمیمیت ایجاد شود تا در زمان بحران به کمک هم بیایند.

۴- راهبرد تدافعی (wt)

- ایجاد کمپ‌های اسکان برای بحران زده‌های فاقد خانه‌های دوم در روستاها؛
- ایجاد فرهنگ نوع دوستی و همکاری و مشارکت بین مردم محلی و شهری‌های ساکن خانه‌های دوم؛
- برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های لازم برای تدوین قوانین مناسب در جهت حمایت و سرمایه‌گذاری در نواحی روستایی منتخب؛
- ایجاد پروژه‌های تحقیقاتی برای انتخاب نواحی منتخب مقابله با بحران همانند طرحی که در زمینه گردشگری روستایی تحت عنوان روستاهای هدف گردشگری وجود دارد، متتها با محوریت مدیریت بحران؛
- بازنگری در سازوکار سازمان مدیریت بحران با هدف مشارکت استانداری‌ها و شوراهای اسلامی روستایی و تأمین منابع مالی لازم جهت مقابله با بحران احتمالی.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق این ایده مطرح شد که آیا می‌تواند روستاها را به عنوان کانون‌های اسکان موقت شهری‌ها در زمان بحران قرار داد؟ مجموعه متغیرهای متنوعی در این رابطه تأثیر گذارند. از نقاط قوت می‌توان به پتانسیل‌های روستا برای اسکان این افراد، همکاری مردم بومی و کاهش هزینه‌ها در کنار استفاده از پتانسیل استان‌های دیگر برای کمک‌رسانی اشاره کرد. نقاط ضعف مختلفی نیز وجود دارد همچون عدم همکاری مردم بومی و نبود امکانات زیربنایی. همچنین جاده‌ها امکان زیرپوشش قرار دادن این حجم جمعیت خروجی از شهرها را ندارند و ممکن است که خود روستاها نیز اسیر بحران شده باشند که کار کمک‌رسانی مختلف می‌شود. همچنین توزیع جغرافیایی گسترده و پراکندگی بحران زده‌ها کمک و امداد را دچار مشکل می‌کند. فرصت‌های مختلفی برای کمک‌رسانی وجود دارد که می‌توان به توسعه زیرساخت‌های روستایی و امکان سرمایه‌گذاری دولت در روستاها و توسعه این نواحی به واسطه افزایش حجم مسافران به روستاها اشاره نمود. البته تهدیدات متنوع همچون وقوع تصادفات رانندگی در جاده‌های منتهی به روستاها، درگیری‌های اجتماعی و نارضایتی عمومی در کنار ایجاد نابرابری‌ها و عدم عدالت اجتماعی مسائلی است که این ایده را تهدید می‌کند. در ادامه با در کنار هم قرار دادن وزن چهار بعد قوت، ضعف، فرصت و تهدید به این نتیجه رسیده می‌شود که نقاط قوت از ضعف بیشتر است و امکان اجرایی کردن ایده وجود دارد. همچنین امتیاز فرصت‌ها از تهدیدات بیشتر است. در ادامه راهبردهایی در چهار زمینه تهاجمی (نظیر همکاری با دولت و دیگر استان‌ها و آموزش مردم محلی)، تنوع (همچون آموزش و همکاری با نیروی انتظامی و دیگر استان‌ها جهت دریافت کمک و مساعدت)، بازنگری (ایجاد بانک اطلاعاتی از بحران زده‌ها و توسعه زیرساخت‌ها و جاده‌ها) و تدافعی (ایجاد کمپ مسافران برای بحران زده‌های فاقد خانه و سرمایه‌گذاری و تغییر قوانین برای توسعه زیرساخت‌ها) از جمله راهبردهای پیشنهادی هستند.

در ادامه پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- ۱- پیشنهاد می‌شود تا همچون ایده روستاهای هدف گردشگری، ایده‌ای همچون روستاهای هدف مدیریت بحران شناسایی شود تا افراد و مردم و دولت در این روستاها برای اسکان مجدد بحران زده‌ها در هر منطقه برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری بکنند؛
- ۲- هر مخاطره‌ای ویژگی خاص خود را دارد، بدیهی است که بحران‌ها هرکدام راهبردهای خاص خود را می‌طلبند. به نظر می‌رسد که بهتر است تا سازمان‌های مربوطه بودجه‌ها و هزینه‌های پژوهشی مشخصی را برای ارزیابی این ایده برای هرکدام از بحران‌ها به صورت مجزا ارائه دهند؛
- ۳- تحقق این ایده نیازمند مشارکت مردم بومی و دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی روستایی دارد. لازم است که همکاری لازم با این نهادها و ذی‌نفع کردن آن‌ها در پروژه مزبور صورت بگیرد.

References

- Adeli.Zeinolabedin.Adeli,Beig Babaei. Bashir, Eghbali. Naser, Hatami. Asghar (2017), Assessment of urban structure base of passive defense by SWOT model,case study:Bonab city,journal of environment planning, vol 9,no32,pp151-167[in Persian].
- Azizi.Mohammad,Barnafar.Mehdi(2012),profit process of urban planning in air attack base of passive defense,journal urban study,no1,pp9-22[in Persian].
- Azmi.Aeizh(2015),role of local knowledge in natural hazar management in villages(case study:Shizr rural county in Harsin County),journal of geography and natural hazard, no13,pp23-39[in Persian].
- Badri, S.A., A. Asgary, A.R. Eftekhari and Jason Levy, 2006, Post-disaster Resettlement, Development and Change: A case study of the 1390 Manjil earthquake in Iran, **Disasters**, 30 (4), PP. 451-468.
- Charvériat C. (2000), Natural disasters in Latin America and the caribbean:Anoverview of risk; Inter-American Development Bank, Research Department Working Papers Series, p434.
- Esmaili Shahodokhr.Moslem,Taghvaei.Ali Akbar(2012), assessment of urban vulnerability base of passive defense with Delphi method,cse study:Birjand city, journal of uran management,vol9,no28,pp93-110[in Persian].
- Hashemi Fesharaki.Seyyed Javad,Rashid.Gholom Ali,Hoseini Amini.Hasan (2015), strategic notes of passive defense in urban holistic project for decreasing vulnerable,yrban management study,vol 6,no18,pp37-63[in Persian].
- Hoseini Amini.Hasan,Asadi.Saleh,Barnafar.Mahdi,Rabani.Taha(2012), zoning analysis of urban using in region 11 in Tehran city for presenting defense passive strategy, journal of urbn management study,vol3,no7,pp1-13[in Persian].
- Kamran.Hasan,Hoseini Amini.Hasan(2013),use of passive defense in region and urban planning,case study:Shahriar,geography space journal,vol 12,no38,pp215-237[in Persian].
- Kazemi.Shahrbanoo,Tabrizi.Nazanin(2016),assessment of safety in urban space,base of passive defese(case study:Amol city),journal of urban planning study,no9,pp11-26[in Persian].
- McEntire D. A(2001), Triggering agents, vulnerabilities and disaster reduction Towards a holistic paradigm, Disaster Prevention and management, Vol. 10, No.3.
- McEntire D. A(2004), Development, disasters and vulnerability: A discussion of divergent theories and the need for their integration, Disaster Prevention and Management, Vol. 13, No. 3.
- Movahedi Nia.Jafar(2008),principle and practice of passive defense, industrial university of Malek Ashtar,vol 1,printed 2,Tehran[in Persian].
- Pahlevan Zadeh,Hamideh, Rezvani.Mohammad Reza,Mohammadi Ostad Kalayeh.Amin(2013),assessment of life quality in merged villages after natural hazard(case:merged complex of Pish Kamar-Golestan province),journal of housing and rural environment,no137,pp97-112[in Persian].
- Rahmani Fazli.Abdol Reza,Saeidi Rad.Majid,Amini.Saeid(2016), Assessment of rural-urban space safety focus on defense passive indexes(case study: rural-urban city of Ashtarian),journal environment planning,vol9,no34,pp109-130[in Persian].

- Rahmati.Mohammad Mahdi (2007), economic-social changes of rural merged in earthquake region-Rodbar and Manjil, vol2, pp83-110[in Persian].
- Rok Neddin Eftekhari. Bdolreza, Ghadiri.Mahmood,Parhizgar.Akbar, Shayan. Siavash(2010),analysis on theory attitude about social vulnerable to natural hazard,journal humanity teachingmvlo13,no1,pp29-62[in Persian].
- Taghvaei.Masoud,Jozi Khamse Loei.Ali(2012),management and planning of hazar in urban space base of passive defense and SWOT model,case syudy:rally directions in Isfahan city, journal of geographical planning of space, year2,no6,pp57-73[in Persian].

Archive of SID